

Соціологія та профспілковий рух

УДК 316.4.063.3/4(4)

Булатевич М.М.,

аспірант кафедри теорії та історії соціології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Роль «загальноєвропейської» публічної сфери у підтриманні соціальної інтеграції суспільств модерну за умов глобалізації (на основі концепції суспільства модерну Юргена Габермаса)

У статті розкриваються головні поняття концепції суспільства модерну Габермаса. Показано, що, з одного боку, «загальноєвропейська» публічна сфера є тим простором, в якому відбуваються процеси соціальної інтеграції і долаються прояви аномії, спричинені розвитком системи глобального капіталістичного господарства, а з іншого, – за допомогою «загальноєвропейської» публічної сфери Габермас намагається сконституювати Європу як життєсвіт.

Ключові слова: комунікативна дія, система, життєсвіт, уречевлення, публічна сфера, соціальна інтеграція, глобалізація.

Актуальними наразі є дослідження процесів глобалізації, що з кожним роком усе більше розмивають картину «знайомого» світу, і, зокрема, тих ризиків або небезпек, які вони несуть локальним національним суспільствам. Звичайно, глобалізація характеризується певними перевагами. Але разом з тим вона несе і серйозні загрози, зокрема – загрози процесам соціальної інтеграції суспільств. Глобальне капіталістичне господарство, яке вже давно вирвалося за рамки національних держав, все менше і менше знаходить спротив з боку останніх. Користуючись цим, воно у ході свого розвитку руйнує соціальну інтеграцію локальних суспільств, що стають на перешкоді його ефективному функціонуванню. У руках урядів національних держав залишається все менше важелів обмеження глобального капіталістичного господарства. Часто заради притоку капіталу в країну вони йдуть на такі кроки, які сприяють руйнуванню процесів соціальної інтеграції суспільств.

Свій внесок у розробку проблем, спричинених глобалізацією, зробив і Юрген Габермас у контексті його концепції суспільства модерну. Вдало поєднавши такі поняття та категорії як «комунікативна дія», «система», «життєсвіт», «публічна сфера» вчений зумів не лише витлумачити проблему соціальної інтеграції у контексті критичної теорії франкфуртської школи, а й запропонувати шляхи її підтримання за умов глобалізації. І, згідно з Габермасом, саме «загальноєвропейська» публічна сфера має стати тим засобом, за допомогою якого можливо підтримувати процеси соціальної інтеграції як мінімум у межах Європи. Дослідженню підходу Габермаса до аналізу публічної сфери присвячені числені публікації. Серед відомих західних вчених, які займаються нею, можна виділити К.-О. Апеля, Б. Флівб'єрга [4], Г. Брункторста [9], Д. Хельда [13], К. Едера [10], Т. Маккарті та інших, серед вітчизняних – А. Єрмоленка [2], Л. Ситниченко [3] та ін. Всі дослідники аналізують підхід Габермаса до публічної сфери крізь призму власного вузьконаукового кута зору, і це є цілком нормально. Проте недолік, на який ми звертаємо увагу, полягає у тому, що науковці, по-перше, часто розглядають аналіз

Габермасом публічної сфери відокремлено від його концепції суспільства модерну, відповідно – від таких феноменів як система та життєсвіт і від таких процесів як уречевлення, а по-друге, недостатньо уваги приділяють наголосу на можливостях «загальноєвропейської» публічної сфери у підтриманні процесів соціальної інтеграції за умов глобалізації.

Виходячи із викладеного, ми у цій статті поставили за мету розкрити роль «загальноєвропейської» публічної сфери у підтриманні соціальної інтеграції суспільств модерну за умов глобалізації.

Перед розкриттям ролі публічної сфери необхідно спочатку зазначити вузлові моменти концепції суспільства модерну Габермаса. Отже, вчений пізнає суспільство модерну в термінах теорії дії, виділяючи два її типи – комунікативну та цілераціональну. Під комунікативною дією Габермас розуміє символічні, найчастіше мовленнєві висловлювання, які містять знання про світ і можуть піддаватися критиці слухачем на основі раціональних аргументів. Комунікативна дія передбачає мову як медіум вільного, неурізаного спілкування, в якому актори, що говорять, і слухачі посилаються в своїх мовленнєвих висловлюваннях одночасно на речі в об'єктивному, соціальному та суб'єктивному світах з метою встановити спільну дефініцію ситуації і досягти взаємопорозуміння [11, р. 95]. При цьому взаємопорозуміння встановлюється в ході раціональної дискусії через посилення на факти, соціальні норми та суб'єктивні переживання або, по-іншому, через апелювання до значущих претензій, якими для Габермаса є істина, нормативна правильність та щирість.

Цілераціональну дію Габермас інтерпретує цілком у дусі Макса Вебера, який визначав цілераціональну дію на основі поняття цілей та засобів. Згідно з його вченням, дія є цілераціональною, якщо вона орієнтована на цілі, засоби та другорядні результати. Це включає зважений розгляд альтернативних засобів щодо цілей, цілей – до другорядних наслідків і, нарешті, відносну важливість різних цілей. При цьому смисл для діючого актора мають лише ті об'єкти, у тому числі і люди, які відносяться до його дії у ролі засобів або цілей. Таким чином, Вебер розглядав як значущу лише конструкцію «цілі–засоби» у спрямованій на досягнення успіху дії. Відповідно, такі критерії дії як істина, нормативна правильність та щирість є іррелевантними для цілераціональної дії. Єдиним її критерієм є ефективність інтервенції у світ [14, р. 64].

Відповідно до цілераціональної дії Габермас акцентує увагу на системі. Термін «система» вчений використовує для позначення базових структурних елементів суспільства модерну – капіталістичного господарства і сучасної держави. Суспільство модерну характеризується диференціацією товарних відносин капіталістичного господарства і відносин панування, що є прерогативою держави. Вони відділяються одне від одного і розвиваються кожна за власною внутрішньою логікою. Дотримуючись у пізнанні суспільства модерну методологічних засад теорії дії, Габермас розглядає капіталістичне господарство і сучасну державу як інституціоналізовані підсистеми цілераціональної дії. Актори в них приймають установку на досягнення успіху і прагнуть реалізувати власні егоїстичні плани. У своїх діях вони розглядають як значуще лише відношення «цілі–засоби». Єдиним важливим для них моментом є ефективність діяльності. Актори відносяться до інших як до засобів досягнення власних цілей [11, р. 165-166].

Система, на думку Габермаса, забезпечує системну інтеграцію суспільства на основі механізму ринкового обміну, соціального розподілу праці і буржуазного формального права. Проте така інтеграція, вважає вчений, є нестійкою, адже вона породжує лише зовнішні зв'язки між людьми. Люди контактують одне з одним поверхово, а після того, як обмін здійснений, а цілі досягнуті, вони перестають спілкуватися. Натомість інтеграція суспільства, на думку Габермаса, має бути захищена цінностями і моральними нормами [12, р. 116].

Згідно з комунікативною дією Габермас спонукає до роздумів про життєсвіт. У найзагальнішому сенсі вчений розглядає його як область реальності, яку нормальні дорослі люди беруть як саме собою зрозумілу. Життєсвіт завжди виступає фоном, на якому відбуваються події. Він є основою усього, що дано в «моєму» досвіді, рамкою, в якій зосереджені усі проблеми, з якими «я» маю справу. Габермас виділяє три структурні компоненти життєсвіту: культуру, суспільство та особистість. Під культурою вчений розуміє запас знання, з якого

учасники комунікації забезпечують себе інтерпретаціями; під суспільством – легітимні порядки, через які учасники регулюють своє членство у соціальних спільнотах і посередництвом цього охороняють соціальну інтеграцію; під особистістю – компетенції, які забезпечують суб'єкту можливість говорити і діяти, тобто дають йому змогу брати участь у процесах досягнення взаємопорозуміння. Культура, суспільство та особистість являють собою символічний субстрат життєсвіту, який відтворюється через повсякденну комунікацію [12, р. 135, 137-138].

Роль комунікативної дії тут полягає у тому, що на її основі здійснюється символічне відтворення життєсвіту. Беручи участь у повсякденній комунікативній практиці і піднімаючи претензії на істину, нормативну правильність та щирість, актори відтворюють «культуру», «суспільство» та «особистість». Символічне відтворення життєсвіту забезпечує соціальну інтеграцію суспільства, тобто інтеграцію на основі цінностей та норм, а не на основі механізму ринкового обміну, формального буржуазного права і соціального розподілу праці. Соціальна інтеграція, на думку Габермаса, є дійсно стійкою, порівняно із системною.

Але Габермас концептуалізує суспільство модерну як таке, в якому субсистеми цілераціональної дії негативно впливають на життєсвіт. Вони руйнують його, спричинюючи соціопатології суспільства модерну. Вчений пов'язує це з ускладненням їх комплексності, раціоналізацією і диференціацією. Для епохи модерну характерним є те, що капіталістичне господарство і сучасна держава відділяються від життєсвіту і диференціюються в замкнуті інституційні комплекси. Логіка їх функціонування все більше і більше відрізняється від логіки функціонування життєсвіту. У ході розвитку субсистеми цілераціональної дії починають втручатися в центральні сфери життєсвіту. Якщо до епохи модерну капіталістичне господарство і сучасна держава розвивалися в межах життєсвіту і, незважаючи на очевидний прогрес, не досягали того ступеня диференціації, коли їх цілераціональність перетворилася б на відкриту загрозу його символічному відтворенню, то суспільство модерну характеризується тим, що когнітивно-інструментальна раціональність піднімається над кордонами субсистем цілераціональної дії, проникає у комунікативно структуровані життєві сфери і досягає там домінуючого становища за рахунок витіснення комунікативної раціональності. Втручання господарської та адміністративної систем у центральні сфери життєсвіту призводить, на думку Габермаса, до порушення його символічного відтворення, що, в свою чергу, призводить до патологій суспільства модерну, пов'язаних із соціальною дезінтеграцією [8, с. 75].

Життєсвіт, стверджує Габермас, реагує на це характерним чином: у західних суспільствах модерну всупереч тим сферам дії, які системно інтегровані у господарство і державу, соціально інтегровані сфери дії набувають форму публічної сфери. Організаційним ядром публічної сфери є, згідно з Габермасом, комунікативні мережі, розширені масмедіа, через які здійснюється вільна, неурізана комунікація. Таким чином, для Габермаса публічна сфера є насамперед укоріненою у життєсвіті комунікативною структурою, що функціонує і відтворюється на основі комунікативної дії. При цьому неправильним, на нашу думку, розглядати публічну сферу як інститут чи організацію. Так само це не є деяка система. Згідно з Габермасом, це – особлива мережа для комунікативної інформації, яка віднесена до простору, в якому вона здійснюється [12, р. 318–319].

Для конституювання публічної сфери важливими, на думку Габермаса, є дві речі: права та свободи людини і конституція держави, завдяки чому конституюється нація громадян, які легітимно можуть брати участь у комунікації у межах публічної сфери – вирішувати важливі питання спільного існування [5, с. 384].

Комунікація в межах публічної сфери здійснюється, згідно з Габермасом, на основі комунікативної дії – тобто, з метою досягнення взаємопорозуміння. Так, будь-які важливі для суспільства закони та законодавчі акти держави, нововведення, реформи, зміни «правил гри» в тих чи інших сферах капіталістичного господарства тощо обговорюються в межах публічної сфери з метою здійснення перевірки, чи є вони бажаними для всіх з точки зору кожного і для суспільства в цілому. Щоб громадяни здатні були ефективно дискутувати, має бути наявна ситуація вільного і відкритого дискурсу, в межах якого вони могли б наводити ті

чи інші аргументи, обґрунтовуючи свої точки зору. Це, як вважає Габермас, означає, що за комунікативних умов відкритого для всіх і вільного від будь-якого примусу дискурсу рівних учасників кожен зобов'язаний брати на себе точку зору інших і тим самим розділяти їх само- і світорозуміння; з таких, що перетинаються одне з одним, перспектив вибудовується ідеально розширена «ми»-перспектива, звертаючись до якої усі зацікавлені особи можуть разом визнати, чи хочуть вони зробити основою своєї практики той чи інший закон, нововведення тощо. Відповідно до цього Габермас визначає загальні правила участі у дискурсі: ніхто з тих, хто бажає зробити релевантний внесок у дискусію, не може бути виключений з числа учасників; усім надаються рівні шанси висловлення своїх думок; думки учасників не повинні розходитися з їх словами; комунікація має бути вільною від внутрішнього і зовнішнього примусу так, щоб прийняття «так» чи «ні» позиції мотивувалося виключно силою кращого аргументу [5, с. 133].

Діючи комунікативно у межах публічної сфери, громадяни дискутують на базі значущих претензій. Згідно з Габермасом, публічна сфера функціонує так, що її учасники в процесі аргументації посилаються на факти, моральні норми та суб'єктивні переживання, тобто взаємно піднімають претензії на істину, нормативну правильність та щирість. Але коли громадяни держави дискутують з приводу важливих для суспільства питань на основі значущих претензій на істину, нормативну правильність та щирість, вони тим самим здійснюють відтворення структурних компонентів життєсвіту. Таким чином, згідно з Габермасом, саме у межах публічної сфери в сучасних високораціоналізованих суспільствах модерну здійснюється символічне відтворення життєсвіту.

Але якщо символічне відтворення життєсвіту здійснюється в межах публічної сфери і якщо воно забезпечує соціальну інтеграцію, то це означає, що саме у публічній сфері в сучасних диференційованих і високораціоналізованих суспільствах здійснюється соціальна інтеграція і, відповідно, долаються соціопатології, пов'язані із соціальною дезінтеграцією.

Але такий варіант є дієвим для національних суспільств. В їх межах можна так, як стверджує вчений, обмежити систему, зберегти неуречевлений життєсвіт та забезпечити стійку соціальну інтеграцію. І тією чи іншою мірою цей проект у принципі був реалізований у країнах Західної Європи.

Однак, нового виклику завдає глобалізація. Габермас головну «ставку» зробив на ідею нації громадян держави, які завдяки вільній комунікації у межах публічної сфери обмежують систему, конституують та відтворюють спільний життєсвіт – власне, суспільство як життєсвіт – і підтримують соціальну інтеграцію. Тобто для Габермаса суттєвою була саме «національна» публічна сфера або публічна сфера, обмежена кордонами національної держави. Проте глобалізація не знає меж. Вона характеризується стрімким виходом системи капіталістичного господарства за межі національних держав і звільненням її від контролю з боку останніх. Державам стає усе важче обмежувати систему [6, с. 273, 279].

Національні держави більше не визначають «правила гри». Натомість головна роль відходить до глобалізованого капіталістичного господарства. Сценарій, згідно з яким національні держави і система міжнародних відносин між ними, конституують простір колективних політичних дій, провалюється. Держави програють глобалізованому капіталістичному господарству і головним чином тому, що перші є територіально укоріненими, у той час як друге більше не пов'язане з конкретною національною країною. Це дає капіталу значні переваги. У нього з'являється можливість послаблювати державу, застосовуючи особливу стратегію тиску на неї. В епоху глобалізації ця стратегія реалізується з огляду на здатність капіталу легко вийти за межі країни. Вона пов'язана вже не з вторгненням, а з можливістю вигідно інвестувати в інших місцях світу: гірше окупації транснаціональними корпораціями може бути тільки одне – неокупація ними. Загроза відтоку капіталу з країни, його цілеспрямована бездіяльність і відмова інвестувати примушують національні держави, а також політичні партії, профспілки, робітників до конформізму та неолібералізму тощо [1, с. 25].

Владу глобального капіталістичного господарства, яке вийшло за межі окремих територій, стає усе важче обмежувати. Національні уряди у зв'язку з постійною загрозою відтоку капіталу вимушені вживати заходів, які спрямовані на зниження податків і на

дерегуляцію господарства, що, в свою чергу, призводить до надзвичайно великих прибутків транснаціональних корпорацій і жажливої різниці у доходах. Соціальні наслідки, викликані відмовою від політичного втручання і демонтажем соціальної держави, дають про себе знати. Джерела соціальної інтеграції вихолощуються, а умови життя країн третього світу розповсюджуються і на країни першого. Габермас, зокрема, наголошує, що такі тенденції втілюються у феномені нового «нижчого класу» – сукупності тих маргіналізованих і пауперизованих груп, які значною мірою відділені від іншого суспільства, неспроможні власними силами змінити свій соціальний стан і фактично залишаються покинутими напризволяще [5, с. 222–223].

Відповідно не можна не помітити симптоми зростання безробіття, неповної зайнятості, зuboжіння численних верств населення і соціальної нестабільності при такій, що збільшується, диспропорції у доходах; так само не можна не помітити тенденції до громадської дезінтеграції. Зростає прірва між життєвими умовами працюючих, частково зайнятих і безробітних. Руйнування соціальної держави є прямим наслідком політики, яка спрямована на дерегуляцію ринків, зниження субсидій і соціальних видатків, яка включає в себе антиінфляційні «шокові» заходи, зниження податків, приватизацію та інші кроки, спрямовані на лібералізацію економіки [6, с. 224, 296].

На нашу думку, ризики і виклики, спровоковані глобальним капіталістичним господарством, не можуть не позначитися на життєсвіті і, відповідно, на процесах соціальної інтеграції суспільств модерну. Система, що вийшла за національні рамки, спричинює новий виток вторгнення когнітивно-інструментальних імперативів у життєсвіт і, як наслідок, – порушення його символічного відтворення. Глобальне капіталістичне господарство, досягнувши якісно нового рівня свого розвитку, починає обмежувати комунікацію індивідів, яка спрямована на взаємопорозуміння та координацію дій і яка здійснюється через апелювання до значущих претензій на істину, нормативну правильність та щирість. Система, що вийшла за національні рамки, починає колонізувати життєсвіт локальних суспільств. Неоліберальні «правила гри», нав'язані глобалізацією і пов'язані з ними негативні явища, такі як безробіття, збільшення тривалості робочого тижня, зменшення заробітної плати, надмірна раціоналізація процесу праці, а також нестабільність «сьогодення» і туманність «майбутнього» змушують індивідів діяти цілераціонально в тих сферах соціального життя, які відтворюються виключно на основі комунікативної дії. Публічна сфера як форма життєсвіту більше не може ефективно протистояти системі, оскільки обмежена кордонами національних суспільств. Тому, з одного боку, тієї комунікативної влади, яка виробляється в її межах, вже недостатньо для обмеження системи, а з іншого, – комунікація в її рамках більше не задовольняє умови, необхідні для символічного відтворення структурних компонентів. За умов глобалізації ефекти аномії охоплюють цілі регіони Земної кулі.

Габермас намагається дати відповідь новим викликам та загрозам. Вчений продовжує вірити в раціональний потенціал комунікації і вважає, що саме її можна протиставити цілераціональним імперативам глобалізованої системи капіталістичного господарства. Як вже зазначалося, завдяки публічній сфері система з більшим чи меншим успіхом була обмежена у рамках національних суспільств. Через вільну комунікацію у її межах стало можливим, як наголошував Габермас, здійснення символічного відтворення життєсвіту і було забезпечено стійку соціальну інтеграцію. Якщо ж, вважає вчений, система вирвалася за національні рамки, то, відповідно, і публічна сфера має вийти на наднаціональний рівень. Державно-громадянська солідарність, яка обмежується представниками власної нації, повинна розповсюдитись на громадян інших націй як мінімум у рамках Європи, щоб всі вони могли брати участь в обговоренні актуальних проблем у межах «розширеної» публічної сфери. Тобто фактично Габермас переконаний, що має бути сформована «загальноєвропейська» публічна сфера. Для вченого цілком очевидним є можливість формування спільної громадської думки і спільної політичної волі з приводу важливих для всієї Європи тем. Габермас стверджує, що ті комунікативні структури, які є необхідними для наднаціональної публічної сфери, вже формуються в Старому Світі. Окрім того, вчений вважає,

що вже вимальовуються також і єдині культурні диспозиції для спільних моральних реакцій та оцінок у масштабах Європи незалежно від національної приналежності [7, с. 74–75].

Для Габермаса у цьому плані надзвичайно важливим є прийняття загальноєвропейської Конституції. Логіка міркувань вченого є такою: якщо конституція держави перетворює народ на націю громадян, що легітимно можуть брати участь в обговоренні актуальних питань у рамках публічної сфери, то Конституція Європи сконституєє таку собі «європейську націю». Тобто вона фактично створить громадян Європи, які не обмежуються кордонами національних країн. І саме такі громадяни стають суб'єктами комунікації публічної сфери, яка відбувається в межах такої, що виходить за рамки окремих держав. Габермас усвідомлює, що сам процес прийняття «Основного закону Старого Світу» не є простим. Адже історично склалося так, що національні держави відбулися за революційних ситуацій, коли громадяни завойовували свої права та свободи у боротьбі проти репресивної влади держави. За умов же глобалізації цей пафос фактично відсутній – наднаціональні конституції створюються силами держав, які вже давно інституціоналізувались як конституційні. Тим не менш Габермас у цьому плані залишається оптимістом. Окрім того, прийняття Конституції Європи має ще й інше важливе значення. Її наявність фактично створює наднаціональний державний орган – Європейський Союз, який матиме право координації спільної політики усіх країн-членів ЄС і у тому числі є ефективним у плані обмеження глобалізованої системи капіталістичного господарства. Маючи змогу регулювати політичні й економічні дії у межах як мінімум Старого Світу, ЄС, впевнений Габермас, здатен ефективно протистояти соціально нещадним неоліберальним імперативам глобальної системи [7, с. 71, 73].

Таким чином, згідно з Габермасом, Конституція Європи має створити єдину європейську націю, представники якої зможуть легітимно брати участь у комунікації, що відбувається в межах «загальноєвропейської» публічної сфери. Вони зможуть обговорювати теми, які стосуються усіх країн Старого Світу і нести спільну політичну відповідальність за своє майбутнє. Наявність «загальноєвропейської» публічної сфери має для Габермаса два важливих значення. По-перше, через формування «загальноєвропейської» громадської думки, що викристалізовується в процесі вільної і неурізаної комунікації у рамках публічної сфери, виробляється та комунікативна влада, яка здатна тиснути як на державні інституції ЄС, змушуючи їх приймати рішення щодо обмеження глобалізованої системи капіталістичного господарства, так і на саму систему. А по-друге, коли громадяни Європи дискутують з приводу важливих питань, вони, діючи комунікативно, посилаються на значущі претензії істини, нормативної правильності та щирості, а відтак здійснюють символічне відтворення життєсвіту в межах Європи. Відповідно, ефекти уречевлення, спричинені глобалізованою системою капіталістичного господарства, долаються саме у межах «загальноєвропейської» публічної сфери. І як наслідок, у її ж рамках здійснюються процеси соціальної інтеграції та долаються прояви аномії. Таким чином, Габермас фактично конституєє Європу як життєсвіт, в межі якого можна «помістити» систему, що вийшла за його рамки.

Отже, як висновок можна констатувати, що згідно з концепцією суспільства модерну Юргена Габермаса саме «загальноєвропейська» публічна сфера є тим «простором», в якому відбувається комунікація, спрямована на обмеження системи і на підтримання соціальної інтеграції локальних суспільств модерну. Габермас довів, що за умов глобалізації саме «загальноєвропейська» публічна сфера стає засобом збереження соціальної інтеграції і протистояння ефектам аномії. Габермас фактично охоплює всю Західну цивілізацію як єдине ціле, як життєсвіт, який громадяни разом відтворюють через вільну і неурізану комунікацію у межах «загальноєвропейської» публічної сфери на основі апеляції до значущих претензій істини, нормативної правильності та щирості.

Якщо говорити про перспективи подальших розвідок у зазначеному напрямі, то цікаві результати також можна отримати, здійснивши порівняльну характеристику підходу Габермаса до аналізу публічної сфери, зокрема «загальноєвропейської», і підходів представників американської (наприклад, Александер) та французької (наприклад, Фуко) соціологій. Та-

кож актуальним на той час були б дослідження інтеграції України в європейський комунікативний простір, тобто включення до «загальноєвропейської» публічної сфери.

Література

1. Бек У. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономия / Бек У.; [пер. с нем. А.Б. Григорьева, В.Д. Седельника]. – М.: Прогресс-Традиция, Изд. дом «Территория будущего», 2007. – 464 с.
2. Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія / Єрмоленко А.М. – К.: Лібра, 1999. – 488 с.
3. Ситниченко Л.А. Першоджерела комунікативної філософії / Ситниченко Л.А. – К.: Либідь, 1996. – 176 с.
4. Флиhbьєрг Б. Хабермас и Фуко: мыслители для гражданского общества / Флиhbьєрг Б. // Вопросы философии. – 2002. – № 2. – С. 137-157.
5. Хабермас Ю. Вовлечение другого. Очерки политической теории / Хабермас Ю.; [пер. с нем. Ю.С. Медведева]. – СПб.: Наука, 2001. – 417 с.
6. Хабермас Ю. Политические работы / Хабермас Ю.; [сост. А.В. Денежкина, пер. с нем. Б.М. Денежкина]. – М.: Праксис, 2005. – 368 с.
7. Хабермас Ю. Расколотый Запад / Хабермас Ю.; [пер. с нем. О.И. Величко, Е.Л. Петренко]. – М.: Весь мир, 2008. – 192 с.
8. Хабермас Ю. Техника и наука как «идеология» / Хабермас Ю.; [пер. с нем. М.Л. Хорькова]. – М.: Праксис, 2007. – 208 с.
9. Brunkhorst H. Solidarity: From civic friendship to a global legal community / Brunkhorst H.; [translated by Jeffrey Flynn]. – Cambridge: The MIT Press, 2005. – 262 p.
10. Eder K. Cognitive sociology and the theory of communicative action: The role of communication and language in the making of the social bond / Eder K. // European journal of social theory. – 2007. – Vol. 10. – P. 389-408.
11. Habermas J. The theory of communicative action / Habermas J.; [translated by Thomas McCarthy]. – Volume one: Reason and the rationalization of society. – Boston: Beacon Press, 1984. – 465 p.
12. Habermas J. The theory of communicative action / Habermas J.; [translated by Thomas McCarthy]. – Volume two: Lifeworld and system. – Boston: Beacon Press, 1987. – 457 p.
13. Held D. Introduction to critical theory: Horkheimer to Habermas / Held D. – Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1980. – 511 p.
14. Weber M. Economy and society: an outline of interpretative sociology / Weber M.; [edited by Guenther Roth and Claus Wittich]. – Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1978. – 1470 p.

Булатевич Н.Н. Роль «общеевропейской» публичной сферы в поддержании социальной интеграции общества модерна в условиях глобализации (на базе концепции общества модерна Юргена Хабермаса) В статье раскрываются главные понятия концепции общества модерна Хабермаса. Показано, что, с одной стороны, «общеевропейская» публичная сфера является тем пространством, в котором происходят процессы социальной интеграции и преодолеваются проявления аномии, вызванные развитием системы глобального капиталистического хозяйства, а с другой, с помощью «общеевропейской» публичной сферы Хабермас пытается сконструировать Европу как жизненный мир.

Ключевые слова: коммуникативное действие, система, жизненный мир, овеществление, публичная сфера, социальная интеграция, глобализация.

M.M. Bulatevych. The role of the European public sphere in maintaining the social integration of Modern societies in the process of globalization (on the basis of J. Habermas' conception of Modernity). The main concepts of Habermas' conception of Modernity have been revealed. It has been shown that from one hand the European public sphere is a space where the processes of the social integration take place and effects of anomie, caused by the development of a global capitalist economy system, are overcome; and from the other – with a help of the European public sphere Habermas tries to constitute Europe as a lifeworld.

Key words: communicative action, system, lifeworld, reification, public sphere, social integration, globalization.